

СИСТЕМА ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Досліджується процес становлення концепції системи цивільних процесуальних правовідносин та її співвідношення з концепціями єдиного і комплексного цивільного процесуального правовідношення. Автором визначаються специфічні ознаки системи цивільних процесуальних правовідносин та характеризуються взаємозв'язки які виникають між складовими елементами структури даної системи.

Постановка проблеми. Серед специфічних ознак цивільних процесуальних правовідносин є їх цілісність, взаємозв'язок і взаємозалежність. Однак з часів виникнення самої теорії цивільних процесуальних правовідносин серед науковців немає одностайності щодо визначення характеру зв'язків, які виникають між зазначеними правовідносинами при розгляді судом цивільних справ. Дискусії ведуться з приводу того, яка форма їм притаманна: єдине, комплексне чи система цивільних процесуальних правовідносин. На наш погляд, помилковим є твердження О.В. Іванова про суто «термінологічний», «безпредметний» характер дискусій до даної проблеми [8, с. 181]. На думку вказаного автора, немає різниці між поняттями «система цивільних процесуальних правовідносин» і «єдине процесуальне правовідношення». Тільки комплексне дослідження, яке б враховувало позиції різних течій і поглядів з приводу цього питання, сприятиме формуванню цілісного уявлення про таке складне і багатоаспектне явище, яким є цивільні процесуальні правовідносини.

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблемі дослідження окремих теоретичних аспектів цивільних процесуальних правовідносин присвячено чимало наукових досліджень, серед яких можна перерахувати праці таких учених, як М.А. Гурвіч, Д.Р. Джалілов, П.Ф. Елісейкін, А.Ф. Козлов, В.В. Комаров, А.А. Мельніков, П.І. Радченко, Н.О. Чечіна, Д.М. Чечот, М.С. Шакарян, М.Й. Штефан, В.М. Щеглов, С.А. Якубов та ін. Але, незважаючи на велику кількість існуючого теоретичного матеріалу, дискусійними залишаються питання про визначення самого поняття системи цивільних процесуальних правовідносин, її ознак і характеристики зв'язків, які виникають між складовими елементами.

Виклад основного матеріалу. Питання єдності цивільних процесуальних правовідносин досліджувалось ще дореволюційними процесуалістами. Так, Є.О. Нефедьев писав: «У процесі, як урегульованій законом діяльності, спостерігається єдність, цілісність. Якщо є всі умови для

виникнення процесу, то сам процес виникає як єдине.» [3, с. 95, 96]. Досліджуючи структуру відносин, які виникають у цивільному процесі, Є.В. Васьковський зазначав, що вони об'єднуються спільним елементом і утворюють, отже, єдине ціле [1, с. 685, 686]. Єдине цивільне процесуальне правовідношення також вивчали В. Адамович, Ю. Гамбаров, А. Гольмстен, В. Гордон, Т. Яблочков та ін. Проте, розкриваючи єдність процесуального правовідношення, поза увагою науковців того часу залишалося дослідження його структури та факторів, за рахунок яких забезпечується дана єдність.

Концепція єдиного цивільного процесуального правовідношення була перейнята і радянськими науковцями. Наприклад, В.П. Мозолін [10, с. 56] заперечував існування окремих процесуальних правовідносин у цивільному процесі, оскільки у такому випадку, цивільне процесуальне правовідношення втрачає свою цілісність, розпадаючись на окремі частини. На його думку, цивільне процесуальне правовідношення може існувати тільки в єдності діяльності всіх суб'єктів, а окремі відносини суду з позивачем, з відповідачем, з іншими учасниками процесу являють собою лише сторони, або аспекти єдиного цивільного процесуального відношення по конкретній справі. Підтримуючи дану ідею Д. Р. Джалілов, зазначав, що кожна із сторін єдиного цивільного процесуального правовідношення відрізняється своїм специфічним об'єктом, змістом, юридичними підставами виникнення та припинення [6, с. 34].

Перевагами наведених тверджень є те, що їх автори звертають увагу на той факт, що в ході розгляду та вирішення цивільних справ виникають численні відносини між судом та іншими суб'єктами судочинства, які об'єднанні у певний спосіб. Однак, розуміючи єдність відносин, які виникають в цивільному процесі, вказують на неї у формулюванні самого поняття - «єдине цивільне процесуальне правовідношення», залишаючи поза увагою розкриття його структури. Тому ми вважаємо цілком виправданою критику О. П. Клейнмана, який виступаючи проти конструкції

єдиного цивільного процесуального відношення, писав: «... важко уявити, як численні права і обов'язки багатьох суб'єктів процесуальних правовідносин укладаються, містяться в єдиному правовідношенні.» [9, с. 7].

З більш рішучою критикою концепції єдиного цивільного процесуального правовідношення виступив М.Б. Зейдер. Він стверджував, що аргументація науковців на захист теорії єдиного цивільного процесуального правовідношення не може бути прийнята. У конкретній справі виникає низка численних правових зв'язків між судом і позивачем, між судом і відповідачем і т.д., які спрямовано на досягнення процесуальних цілей. Однак сукупність цих зв'язків не уявляється як одне, хоч би і складне правовідношення [7, с. 11]. Підтримуючи ідею множинності відносин, які виникають у межах цивільного судочинства під час розгляду справи, варто мати на увазі, що ці відносини не розрізнені, а взаємозалежні та взаємозумовлені. Одні відносини змінюють інші, які в свою чергу зумовлюють виникнення інших відносин. Кожне правовідношення, будучи елементом системи, не може існувати відокремлено від інших правовідносин.

Концепція єдиного процесуального правовідношення була піддана критиці і представниками вітчизняної науки цивільного процесуального права. Зокрема, В.В. Комаров зазначає, що теорія єдиного цивільного процесуального правовідношення безпідставна. У процесі розгляду цивільної справи виникає ряд правовідносин, які взаємопов'язані, хоча за своїм змістом самостійні, адже їм притаманний комплекс цивільних прав та обов'язків, специфічний склад суб'єктів, підстав і часу їх виникнення, а також припинення [13, с. 51]. Відповідно, в ході здійснення правосуддя виникають окремі цивільні процесуальні правовідносини між судом та іншими суб'єктами цих відносин, з різним змістом, які водночас взаємопов'язані між собою і утворюють цілісність.

Подальші дослідження намагались вирішити наявні суперечки. Розвиваючи ідею єдиного, цілісного правовідношення, у науці цивільного процесуального права з'являється нова концепція, представники якої акцентують увагу на складових частинах процесуального правовідношення та їх взаємозв'язку, і як результат стверджують, що в ході здійснення правосуддя у конкретній цивільній справі, виникає комплексне правовідношення, яке складається з елементарних правовідносин. Засновником даного погляду був учений-процесуаліст радянського періоду М.А. Гурвич, який, зокрема, писав: «Бачити в

процесі конкретизацію тільки окремих процесуальних норм або навіть інститутів під виглядом багатьох самостійних правовідносин - значить не врахувати всієї об'єднуючої сили процесуальної форми і пізнавати лише окремі важелі єдиного агрегату.» [5, с. 31]. Так закладаються підвалини нової наукової концепції – «комплексного цивільного процесуального правовідношення». На думку представників цієї концепції, у конкретній, окремо взятій справі виникає комплексне цивільне процесуальне правовідношення. Але тут виникають розбіжності в самому розумінні, в трактуванні сутності і визначенні цього правовідношення. М.А. Гурвич наприклад, процесуальне правовідношення визначає як комплексне процесуальне правовідношення, що охоплює собою цілу систему окремих елементарних процесуальних правовідносин [4, с. 88-92]. Науковець погоджується з існуванням у цивільному процесі багатьох процесуальних правовідносин, але в той же час, підтримуючи ідею єдності процесу, він об'єднує всі цивільні процесуальні відносини, які виникають у цивільному процесі на різних його стадіях, в одне комплексне процесуальне правовідношення. М.С. Шакарян також вважала, що цивільний процес являє собою сукупність елементарних цивільних процесуальних правовідносин типу «суд - відповідач», «суд - третя особа», «суд - свідок» тощо, які входять до змісту комплексного цивільного процесуального правовідношення [2, с. 69].

Концепція комплексного цивільного процесуального правовідношення проіснувала приблизно до початку 80-х років ХХ ст. Вагомим внеском її представників у розвиток теорії цивільних процесуальних правовідносин полягає у тому, що, поділяючи думки їх попередників про єдність цивільного процесуального правовідношення, вони намагались дослідити його складові частини - елементарні цивільні процесуальні правовідносини. Методологічне значення має її основна ідея: співвідношення складного і елементарних правовідносин, коли з простих відносин утворюється єдине складне правовідношення.

Поряд з концепцією комплексного цивільного процесуального правовідношення з середини 60-х років ХХ ст., виникає інша концепція – «системи цивільних процесуальних правовідносин». Вона з'явилася на підставі положень, розроблених прибічниками концепції єдиного та комплексного цивільного процесуального правовідношення. Нова концепція намагалась усунути наявні недоліки попередніх концепцій та повному пояснити характер зв'язків, які виника-

ють між цивільними процесуальними правовідносинами. Проіснувавши одночасно близько 20-ти років, концепції «комплексне цивільне процесуальне правовідношення» та «система цивільних процесуальних правовідносин» перебували в осередку постійних дискусій між їх прибічниками. Концепція системи, як більш досконала, яка спроможна була пояснити як численні елементарні цивільні процесуальні правовідносини існують і взаємодіють у процесі розгляду і вирішення цивільних справ, витіснила концепцію комплексного цивільного процесуального правовідношення.

У науці цивільного процесуального права, поняття «система цивільних процесуальних правовідносин» обґрунтована і детально розглянута Н.О. Чечіною. Авторка зазначала, що цивільні процесуальні правові відносини існують завжди, як складові частини певної системи, тобто знаходяться у взаємному й обов'язковому зв'язку одні з іншими. Жодне процесуальне правовідношення не може існувати і розвиватись відокремлено, само по собі, без послідувачих, обов'язково виникаючих після нього відносин, або без наявності відносин, які передують їм у часі [14, с. 56-63]. Отже, на відміну від матеріальних правовідносин, кожне з яких може існувати само по собі, цивільні процесуальні правовідносини пов'язані між собою та існують лише в системі.

Розвиваючись, концепція системи цивільних процесуальних правовідносин отримувала дедалі більшу підтримку з боку вчених-процесуалістів, оскільки вона повніше і точніше відображала структуру цивільного процесу. Водночас термін «система» у визначенні цивільного процесуального правовідношення не був прийнятий однозначно науковцями. Наприклад, М.А. Гурвич писав: «Якщо поняття «система» передбачає наявність окремих прав і обов'язків як самостійних правовідносин, то таке бачення позбавлено об'єднуючої сили єдиного складного правовідношення, не пояснює процесуального правонаступництва, не відображає розвитку процесуального правовідношення в цілому, отже, немає потреби його конструктивного використання» [5, с. 32]. Однак, виходячи з розуміння самого поняття «система», вона і є тим об'єднуючим початком. Система - це не проста сукупність елементів, а їх взаємодія і взаємозв'язок елементів, які утворюють упорядковану єдність.

Термін «система» в перекладі з грецької мови означає ціле, складене із частин. Це сукупність елементів, які знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним, яка утворює певну, визначену цілісність і єдність [12, с. 585, 586].

У науковій літературі поняття «система» описується вказівкою на три головні ознаки: елементи - складові частини; структура - зв'язок між утворюючими елементами; цілісність [15, с. 9]. Підтримуючи дану ідею, український процесуаліст В.В. Комаров називає їх не ознаками, а складовими елементами системи. Зокрема, він стверджує, що будь-яка система описується вказівкою на три головні її складові: елементи, структура (зв'язок між елементами) і цілісність [11, с. 53]. Умовою існування системи цивільних процесуальних правовідносин є обов'язкова наявність цілісності, тобто сукупності правовідносин, які об'єднані і утворюють єдине ціле. Між судом і учасниками цивільних процесуальних правовідносин виникають окремі самостійні цивільні процесуальні правовідносини. При цьому, виникнувши спочатку між судом і особою, яка звернулася до суду за захистом, вони стають юридичною основою для виникнення процесуальних правовідносин між судом та іншими учасниками цивільного судочинства. Отже, кожне окреме цивільне процесуальне правове відношення не може виникати, існувати і розвиватись нарізно, самостійно, а лише як складові частини системи цивільних процесуальних правовідносин, які виникають у ході розгляду конкретної справи. Оскільки процесуальні правовідносини утворюють систему, то виникнення і розвиток одних правовідносин залежить від виникнення і розвитку інших. Зокрема, виникнення правовідносин між судом і свідком залежить від виникнення правовідносин між судом і позивачем, судом і відповідачем. Отже, твердження про відсутність єдності між цивільними процесуальними правовідносинами хибне.

Як бачимо, полеміка між прибічниками тієї чи іншої концепції, полягає не в підтриманні чи спростуванні самої ідеї єдності цивільних процесуальних правовідносин, а в розумінні того, за рахунок чого забезпечується дана єдність. Ті науковці, які вважали, що цивільний процес це єдине цивільне процесуальне правовідношення, при розумінні єдності виходили з етимологічного значення самого слова «єдність» і трактують як єдине, одне. А у випадку розуміння цивільного процесу як системи цивільних процесуальних правовідносин єдність трактується, як зв'язок між цими відносинами, який полягає в тому, що вони підпорядковані єдиній меті і об'єднані нею. На нашу думку, саме концепція системи цивільних процесуальних правовідносин сприяє усеторонньому розкриттю поняття цивільних про-

цесуальних правовідносин, їх взаємозв'язку, взаємодії та взаємозалежності.

У сучасній вітчизняній науці цивільного процесуального права ідея системи, як форми існування цивільних процесуальних правовідносин підтримується більшістю науковців. Цивільні процесуальні правовідносини розглядаються як система конкретних, індивідуалізованих правових зв'язків, які розвиваються під час руху цивільної справи від її виникнення до припинення. Вони утворюють систему тісно взаємопов'язаних і взаємозумовлених правовідносин. Це їх характерна особливість. Дана система складається із сукупності відносно самостійних правовідносин, які відрізняються одне від одного за підставами виникнення, суб'єктивним складом, змістом, об'єктом. Але разом з тим, жодне з них не може існувати ізольовано від інших.

Вагоме значення системи цивільних процесуальних правовідносин для науки цивільного процесуального права полягає у тому, що введення цього поняття сприяло виявленню й аналізу раніш не досліджуваних, або мало досліджених аспектів цих відносин: механізм реалізації норм цивільного процесуального права, розвиток і рух цих відносин та ін. Але, по суті, концепція системи цивільних процесуальних правовідносин з'явилася на підґрунті раніш існуючих концепцій єдиного та комплексного цивільного процесуального правовідношення. Беручи до уваги її недоліки, розвинулась і постала у новому змісті, як більш чітка і визначена, що пояснювала єдність і взаємозв'язок відносин, які виникають у процесі здійснення правосуддя у цивільних справах. Ми вважаємо, що наведені погляди науковців з приводу розуміння єдності цивільних процесуальних правовідносин не варто протиставляти, а необхідно розглядати як взаємодоповнюючі. Більше того, на нашу думку, вони є не протилежними концепціями, а окремими послідовними стадіями становлення та розвитку теорії цивільних процесуальних правовідносин. Цю думку можна підтвердити тим, що спочатку виникає напрямок у чистому вигляді - процес визначається як єдине процесуальне правовідношення. Через певний проміжок часу з'являється нова течія, яка, окрім традиційних поглядів, містить і нові підходи. Так, приймаючи за вихідне положення те, що в цивільному процесі виникає єдине правовідношення, а також розуміючи, що існує множинність правовідносин, яка ніяк не охоплюється одним єдиним правовідношенням, виникає нова течія - комплексного цивільного процесуального правовідношення, яка, окрім нового, має і ознаки

попередньої. З плином часу науковці, розуміючи, що в цивільному процесі виникає множинність відносин, які взаємопов'язані між собою, а також намагаючись об'єднати всі попередні погляди, обґрунтовують ідею системи цивільних процесуальних правовідносин. Концепція системи органічно сприйняла ідею про єдине правовідношення, з одночасною характеристикою його структурних елементів.

Додатковим аргументом на користь того, що концепції єдиного, комплексного та системи цивільних процесуальних правовідносин є стадіями розвитку теорії цих відносин, є хронологічний аналіз того періоду, в яких виникла і розвивалась та чи інша концепція. Так, концепція єдиного цивільного процесуального правовідношення бере початок з моменту виникнення самої теорії цивільних процесуальних правовідносин (друга половина XIX ст.) і триває приблизно до 1950-х років, коли з'являється концепція комплексного цивільного процесуального правовідношення. Дана концепція проіснувала до початку 80-х років XX ст. Її витіснила концепція системи цивільних процесуальних правовідносин, яка, виникнувши в 60-х роках XX ст., отримала потужний розвиток і підтримку з боку науковців і домінує по сьогодні.

Досліджуючи системний характер цивільних процесуальних правовідносин, звертаємо увагу на те, що сутність системи цивільних процесуальних правовідносин, як будь-якої іншої системи, можна розкрити через з'ясування структурних та функціональних зв'язків її елементів. Структурні зв'язки характеризують систему цивільних процесуальних правовідносин через її складові елементи (об'єкт, зміст, суб'єкт) та внутрішню будову даних структурних елементів. Зазначені елементи взаємопов'язані між собою стійкими зв'язками й організуються в систему. Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, на основі наданих прав і обов'язків здійснюють процесуальні дії (зміст) для досягнення мети їх вступу у процес (об'єкт). Функціональні зв'язки системи цивільних процесуальних правовідносин це ті зв'язки, які характеризують взаємодію і взаємозалежність її структурно-утворюючих елементів у процесі їх функціонування. Функціональні зв'язки елементів системи цивільних процесуальних правовідносин проявляються в тому, що кожен суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, їх об'єкт і зміст перебувають у взаємозв'язку та взаємодії з іншими, що зумовлює саме існування і функціонування відносин, які ви-

никають у цивільному судочинстві як стійкої та злагодженої системи.

Система цивільних процесуальних правовідносин самостійна й індивідуальна для кожної конкретної справи. Кількість цивільних процесуальних правовідносин, які утворюють систему у конкретній справі, у кожному окремому випадку визначається змістом самої справи і залежить від кількості суб'єктів і від змісту процесуальних дій, які вони здійснюють. Наприклад, у справі за позовом ОСОБИ_1 до ОСОБИ_2 про розірвання шлюбу [84, Справа № 2-67/ 2007 р.], цивільні процесуальні правовідносини виникають між судом, позивачем і відповідачем. На відміну від неї, у справі за позовом прокурора Новоселицького району Чернівецької області в інтересах Новоселицької міської ради, треті особи на стороні позивача: Новоселицький районний відділ земельних ресурсів, ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3 до ОСОБИ_4 про звільнення самовільно зайнятої земельної ділянки [84, Справа 22ц-531/06, категорія 33] можемо спостерігати за багатосуб'єктною системою цивільних процесуальних правовідносин.

Висновки. Єдність системи забезпечується єдністю її системоутворюючих елементів: суб'єкт, об'єкт, зміст, між якими виникають структурні і функціональні зв'язки.

Система цивільних процесуальних правовідносин - це організована та впорядкована нормами цивільного процесуального законодавства сукупність цивільних процесуальних правовідносин, функціонування яких забезпечує поступовий рух цивільного процесу, для досягнення мети і завдань цивільного судочинства через процесуальну діяльність їх суб'єктів і забезпечується комплексом гарантій та заходів процесуального примусу.

Концепції «єдине цивільне процесуальне правовідношення», «комплексне цивільне процесуальне правовідношення» і «система цивільних процесуальних правовідносин» є не протилежними точками зору, а окремими послідовними і взаємодоповнюючими напрямками характеристики єдності системи цивільних процесуальних правовідносин, які у сукупності визначають загальні етапи процесу виникнення, становлення та розвитку теорії цивільних процесуальних правовідносин в науці цивільного процесуального права.

Список літератури

1. Васьковский Е. В. Курс гражданского процесса. Том 1, Субъекты и объекты процесса, процессуальные отношения и действия / Е. В.

Васьковский. – М. : Издание Бр. Башмаковых, 1913. – 691 с. – Алф. указ. : с. 689 – 691.

2. Гражданский процесс : рекомендовано Госкомом РФ по высшему образованию в качестве учебника для студентов высших учебных заведений, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / [А. Т. Боннер, Р. Е. Гукасян, Н. И. Марышева и др.] ; под ред. М. С. Шакарян. – М. : Юрид. лит., 1993. – 559с.

3. Гражданский процесс : хрестоматия : учебное пособие / авт. – сост. В. В. Аргунов и др. ; под ред. проф. М. К. Треушникова ; Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова, Юридический факультет. – 2-е изд., перераб. и доп. - М. : Городец, 2005. - 896 с. – Библиогр. в подстрочных ссылках.

4. Гурвич М. А. Гражданские процессуальные правоотношения и процессуальные действия / М. А. Гурвич // Труды Всесоюзного юридического заочного института. - Том 3 : Вопросы гражданского процессуального, гражданского и трудового права. – М. : ВЮЗИ, 1965 – С. 62-116.

5. Гурвич М. А. Основные черты гражданского процессуального правоотношения / М. А. Гурвич // Советское государство и право. – 1972. - № 2. – С. 29 – 36.

6. Джалилов Д. Р. Гражданское процессуальное правоотношение и его субъекты / Джабор Раджабович Джалилов ; Таджикский государственный университет им. В. И. Ленина, юридический факультет, кафедра права и процесса. – Душанбе : Тадж. гос. ун-т, 1962. – 41 с.

7. Зейдер Н. Б. Гражданские процессуальные правоотношения / Николай Борисович Зейдер ; Министерство высшего и среднего специального образования РСФСР, Саратовский юридический институт им. Д. И. Курского. – Саратов: Изд-во Саратовского ун – та, 1965. – 74 с.

8. Иванов О. В. Вопросы теории гражданских процессуальных правоотношений / О. В. Иванов // Труды Иркутского гос. ун-та им. А. А. Жданова. – Том LX : Вопросы судебной и арбитражной практики - Вып. 9. – часть 3. – Иркутск, 1969. – С. 179 – 188. – (Серия юридическая).

9. Клейнман А. Ф. Новейшие течения в советской науке гражданского процессуального права : очерки по истории / А. Ф. Клейнман. – М. : Изд-во МГУ, 1967. – 119 с. – Библиогр. : с. 114 – 118. 126. ссылок.

10. Мозолин В. П. О гражданско-процессуальном правоотношении / В.П. Мозолин // Советское государство и право. – 1955. - № 6. – С. 50 – 57.

11. Проблемы науки гражданского процессуального права / [В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.] ; под ред. проф. В. В. Комарова. – Х. : Право, 2002. – 440 с.

12. Философский энциклопедический словарь – 2-е изд. / [С. С. Аверинцев, Э. А. Араб – Оглы, Л. Ф. Ильичев и др.]– М. : Советская энциклопедия, 1989. – 815 с.

13. Цивільне процесуальне право України : підручник для юрид. вузів і фак. / [В. В. Комаров, В. А. Бігун, П. І. Радченко та ін.] ; за ред. В. В. Комарова. – Харків : Основа, 1992. – 416 с.

14. Чечина Н. А. Гражданские процессуальные отношения / Надежда Александровна Чечина ; Ленинградский государственный университет им. А. А. Жданова. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1962. – 68 с.

15. Шерстюк В. М. Основные проблемы системы гражданского процессуального права : автореф. дисс. на соискание ученой степени доктора юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право ; семейное право ; гражданский процесс ; международное частное право» / В. М. Шерстюк. – М. : Московск. ун-т им. М. В. Ломоносова, 1989. – 44 с. – Библиогр. : с. 40 – 44. 41 ссылок.

Стаття надійшла до редколегії 9 червня 2011 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії О.В. Гетманцев.

A.L. Pascal

THE SYSTEM OF CIVIL PROCEDURAL LEGAL RELATIONSHIPS

Summary

In the article the author studies the system of civil procedural law relationships, determines its specific features, establishes the structure and relationships between objects, and subject to a content of these relations, formulated the definition of civil procedural legal relationships.

A.L. Pascal

СИСТЕМА ГРАЖДАНСКИХ ПРОЦЕДУАЛЬНЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ

Аннотация

Исследуется процесс становления концепции системы гражданских процессуальных правоотношений и ее соотношение с концепциями единого и комплексного гражданского процессуального правоотношения. Автором определяются специфические признаки системы гражданских процессуальных правоотношений и характеризуются взаимосвязи, возникающие между составными элементами структуры данной системы.